

วิวัฒนาการของวิธีสอนพระพุทธศาสนาในสถาบันสงฆ์ไทย

The Evolution of Buddhist Teaching Methods in Thai Monastic Institutions

ดร.สุริยา แสงอินตา

สำนักเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาเขต 14

Dr. Suriya Saeng-in-ta

Office of the Buddhist Studies Area, General Education Division, Area 14

Corresponding Author E-mail : Suriya-00-00@htomail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอภาพรวมของวิวัฒนาการการสอนพระพุทธศาสนาในสถาบันสงฆ์ไทย ตั้งแต่ยุคโบราณที่วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ จนถึงยุคปัจจุบันที่มีมหาวิทยาลัยสงฆ์และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างแพร่หลาย ผู้เขียนวิเคราะห์ถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนหลักสูตรและวิธีการสอน เช่น การปฏิรูปการศึกษา ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และความต้องการของสังคมสมัยใหม่ พร้อมเสนอแนวทางพัฒนารูปแบบการสอนในอนาคต เพื่อรักษาแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา และตอบสนองต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

สำคัญ : การสอนพระพุทธศาสนา, สถาบันสงฆ์ไทย, วิวัฒนาการการศึกษา, เทคโนโลยีดิจิทัล, มหาวิทยาลัยสงฆ์

Abstract

This article provides an overview of how Buddhist education has evolved within Thai monastic institutions, from the traditional temple-based learning models to modern universities and digital education platforms. The analysis examines various factors influencing changes in curricula and instructional approaches, such as educational reforms, technological advancements, and societal demands. The paper concludes by proposing future directions for teaching methodologies that preserve the essence of Buddhism while meeting the challenges of a rapidly changing social context.

Keywords : Buddhist Education, Thai Monastic Institutions, Educational Evolution, Digital Technology, Buddhist Universities

บทนำ (Introduction)

สถาบันสงฆ์ไทยมีบทบาทสำคัญในการธำรงรักษาพระพุทธศาสนาเป็นเวลาหลายร้อยปี แก่นกลางของบทบาทนี้คือ “การศึกษา” ซึ่งเริ่มต้นจากการสอนปริยัติธรรมในวัดและสำนักปฏิบัติธรรมมาตั้งแต่ยุคแรก ๆ ในอดีต วัดเป็นทั้งสถานที่บำเพ็ญสมณกิจของพระภิกษุและสามเณร ตลอดจนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้สำหรับคนในชุมชน ทั้งการอ่าน เขียน และศีลธรรม เมื่อเวลาผ่านไป มีการก่อตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมและต่อยอดไปสู่การจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ เช่น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อยกระดับการศึกษาให้ทัดเทียมกับมาตรฐานสากล

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการสอนพระพุทธศาสนาภายในสถาบันสงฆ์ไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ หากแต่มีวิวัฒนาการตามแรงขับเคลื่อนของสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ตัวอย่างเช่น ในยุคที่สังคมไทยเริ่มรับระบบการศึกษาแบบตะวันตก รัฐได้ออกพระราชบัญญัติบังคับเรียน ส่งผลให้วัดต้องปรับตัว เช่น เปิดสอนวิชาสามัญควบคู่ไปกับปริยัติธรรม หรือปรับเนื้อหาให้เป็นระบบมากขึ้น ภายในโรงเรียนพระปริยัติธรรมยังคงเน้นการท่องบ่นพระบาลีและคัมภีร์สำคัญ พร้อมกับฝึกเจริญศีล สมาธิ และปัญญาตามแนวทางดั้งเดิม

เมื่อก้าวสู่ศตวรรษที่ 20 และ 21 เกิดกระแสการปฏิรูปการศึกษาที่กว้างขวางทั่วโลก มหาวิทยาลัยสงฆ์เริ่มถูกตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ มีการบัญญัติกฎหมายรองรับ เปิดสอนระดับปริญญาตรี โท และเอก ในสาขาพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งบูรณาการวิชาสมัยใหม่ เช่น รัฐศาสตร์ การจัดการ จิตวิทยา หรือแม้แต่เทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อให้เหมาะสมกับตลาดแรงงานและความต้องการของสังคมสมัยใหม่

ในปัจจุบัน การก้าวเข้ามาของเทคโนโลยีดิจิทัลเปลี่ยนโฉมหน้าการเรียนการสอนอย่างมีนัยสำคัญ นักศึกษาสามารถเรียนรู้คำสอนในรูปแบบออนไลน์ ผ่านแพลตฟอร์ม e-Learning หรือ MOOC (Massive Open Online Course) ทำให้ไม่ต้องเดินทางไกลเพื่อเข้าถึงองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา การเผยแพร่ธรรมะผ่านสื่อสังคมออนไลน์ และการสอนแบบไลฟ์สด (Live Streaming) กลายเป็นเรื่องปกติในยุคโควิด-19 และหลังโควิด นอกจากนี้ ยังมีการนำเทคโนโลยี AI เข้ามาช่วยวิเคราะห์ข้อความในพระไตรปิฎก และคัมภีร์โบราณได้อย่างรวดเร็ว ช่วยให้อาจารย์สามารถเปรียบเทียบหรือค้นประเด็นที่น่าสนใจได้ง่ายขึ้น

กระนั้นก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ก็เกิดคำถามสำคัญว่า “แก่น” ของพระพุทธศาสนา และวิธีสอนเชิงปฏิบัติแบบดั้งเดิมกำลังจะสูญหายหรือไม่ เพราะรูปแบบการสอนเดิม ๆ เน้นความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ในการฝึกฝนทั้งความรู้และจิตใจ การท่องจำพระบาลีอาจดูล้าสมัยสำหรับบางกลุ่ม แต่เป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยให้เข้าใจพระคัมภีร์อย่างถูกต้อง ตลอดจนการเรียนรู้ในวัดที่มีบรรยากาศสงบ มีครูบาอาจารย์คอยสอดส่องดูแล กำลังถูกแทนที่ด้วยการเรียนออนไลน์ผ่านหน้าจอสมาร์ตโฟนหรือคอมพิวเตอร์ นอกจากนี้ นักศึกษาบางคนอาจสนใจเรียนวิชาพุทธศาสนาเพียงเพื่อหน่วยกิตหรือประกาศนียบัตร มากกว่าการซึมซับแนวทางปฏิบัติที่แท้จริง

ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงต้องการสำรวจ “วิวัฒนาการของวิธีสอนพระพุทธศาสนาในสถาบันสงฆ์ไทย” ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อทำความเข้าใจปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนหลักสูตร รูปแบบการสอน และเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาท ผู้เขียนจะวิเคราะห์ทั้งในมิติประวัติศาสตร์ มิติทางกฎหมายและนโยบาย มิติทางสังคม และมิติเทคโนโลยี เพื่อแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาวิธีสอนนั้นเป็นเรื่องที่มีความหลากหลายและต้องสมดุลระหว่างการธำรงคุณค่าดั้งเดิมกับการตอบสนองความต้องการยุคใหม่ สุดท้าย บทความจะเสนอแนวทางการพัฒนาในอนาคต เช่น การสร้างระบบการเรียนรู้แบบผสมผสาน (Blended Learning) ที่ผสมผสานการเรียนในวัดกับออนไลน์ หรือการฝึกปฏิบัติธรรมเชิงลึกควบคู่กับการศึกษาเชิงวิชาการ ตลอดจนการวางกลไกตรวจสอบคุณภาพของ

หลักสูตร เพื่อไม่ให้ศีล สมาธิ ปัญญา ถูกลดทอนจนหมดความหมาย

เนื้อเรื่อง (Content)

3.1 ยุคโบราณ: วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา

การท่องเที่ยวจำคัมภีร์ ก่อนมีการประดิษฐ์อักษรและสิ่งพิมพ์แพร่หลาย การท่องจำและสืบทอดโดยปากต่อปากเป็นหัวใจสำคัญ (พระมหาสุธรรม, 2559) พระภิกษุหรือครูบาอาจารย์จะสอนสามเณรให้ท่องพระสูตรพระวินัย รวมถึงบทสวดมนต์ เหตุนี้ทำให้ผู้เรียนต้องใช้เวลามาก แต่ก็มีข้อดีคือได้ฝึกสมาธิและความจำอย่างเข้มข้น

บทบาทของพระอาจารย์ รูปแบบการสอนเน้น “ครู-ศิษย์” เป็นศูนย์กลาง ผู้เรียนยกย่องครูบาอาจารย์และเรียนรู้โดยการฟัง สังเกต และปฏิบัติตาม พระอาจารย์มีอิสระในการจัดรูปแบบการสอนตามแนวปฏิบัติของสำนักตน (สมชัย, 2560)

3.2 ยุคปฏิรูปการศึกษา: การตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม

แรงขับเคลื่อนจากภาครัฐ เมื่อรัฐบาลต้องการให้พลเมืองมีความรู้ทั่วไป จึงออกกฎหมายบังคับเรียน และสนับสนุนให้วัดเปิดสอนทั้งวิชาพระบาลีและวิชาสามัญ เช่น ภาษาไทย คณิตศาสตร์ ประวัติศาสตร์ กลายเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม

เนื้อหาหลักสูตร หลักสูตรแบ่งเป็น 2 ส่วนหลัก ๆ คือ วิชาสามัญ เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษา และวิชาพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ภาษาบาลี (พระมหาสุธรรม, 2559)

ผลลัพธ์ โรงเรียนพระปริยัติธรรมกลายเป็นช่องทางสำคัญในการให้โอกาสการศึกษาแก่สามเณรและฆราวาสที่ต้องการเรียนรู้ธรรม พร้อมกับวิชาสามัญอย่างเป็นระบบ

3.3 ยุคมหาวิทยาลัยสงฆ์: ปริญญาและการเปิดสู่โลกกว้าง

การก่อตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) และมหามกุฏราชวิทยาลัย (มมร.) ก่อตั้งขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการด้านการศึกษาระดับอุดมศึกษาในสายพุทธศาสนา (Smith, 2018) เปิดสอนระดับปริญญาตรี โท เอก สาขาพระพุทธศาสนา ปรัชญา และสังคมศาสตร์

การบูรณาการวิชาสมัยใหม่ หลายหลักสูตรผสมผสานวิชาจิตวิทยา การจัดการ หรือไอที เข้าไว้ในหลักพุทธศาสนา เน้นการวิจัย เปรียบเทียบพระพุทธศาสนากับศาสตร์อื่น ๆ

ความร่วมมือระหว่างประเทศ เปิดโอกาสให้นักศึกษาต่างชาติ มีการแลกเปลี่ยนอาจารย์ รวมถึงงานวิจัยเชิงลึกเปรียบเทียบสำนักคิดเถรวาท มหายาน และวัชรยาน

3.4 ยุคดิจิทัล: การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของวิธีสอน

e-Learning และ MOOC มจร. และ มมร. เริ่มพัฒนาแพลตฟอร์มออนไลน์ให้นักศึกษาทั่วโลกเข้าถึงบทเรียนออนไลน์ได้ รวมถึงมีหลักสูตร Buddhist Studies ในรูปแบบ MOOC ที่ใคร่ก็สมัครเรียนได้ฟรี หรือค่าธรรมเนียมไม่สูง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2563)

Social Media และ Live Streaming พระอาจารย์หลายรูปใช้ Facebook Live, YouTube, หรือ Zoom เพื่อบรรยายธรรม ตอบปัญหาศานากับผู้คนจำนวนมากที่อยู่ห่างไกล (พระมหาชนินทร์, 2561)

AI และการวิเคราะห์คัมภีร์ พัฒนาระบบค้นหาพระไตรปิฎกและอรรถกถาแบบ AI ช่วยเปรียบเทียบข้อความบาลีได้อย่างทันที และค้นประเด็นวิจัยได้รวดเร็ว

3.5 ความท้าทายและปัญหาที่เกิดขึ้น

การปรับตัวของพระอาจารย์ พระอาจารย์รุ่นเก่าอาจไม่ถนัดใช้เทคโนโลยี หรือยังคงยึดติดกับวิธีการสอนแบบโบราณ ทำให้ไม่สามารถถ่ายทอดเนื้อหาได้อย่างมีประสิทธิภาพบนแพลตฟอร์มออนไลน์

คุณภาพและมาตรฐาน การเปิดกว้างทางออนไลน์ทำให้เกิดคอร์สสอนพระพุทธศาสนาจำนวนมาก แต่ขาดการรับรองมาตรฐาน นักศึกษาบางคนได้ความรู้ที่ผิดหรือไม่ครบถ้วน

การลดบทบาทของบรรยากาศวัด การเรียนออนไลน์อาจขาดมิติของการฝึกปฏิบัติที่ต้องการสถานที่และครูบาอาจารย์คอยกำกับอย่างใกล้ชิด

3.6 แนวทางการพัฒนาในอนาคต

การเรียนรู้แบบผสมผสาน (Blended Learning) ผสานการสอนในวัดหรือในห้องเรียนกับระบบออนไลน์ เพื่อให้นักศึกษาได้ทั้งบรรยากาศการฝึกปฏิบัติและความสะดวกในการเข้าถึงเนื้อหาดิจิทัล (Smith, 2018)

การจัดทำมาตรฐานหลักสูตรร่วม สถาบันสงฆ์และมหาวิทยาลัยสงฆ์ควรร่วมกันกำหนด “หน่วยกิต” และ “ตัวชี้วัดผลลัพธ์การเรียนรู้” ที่ชัดเจน เพื่อควบคุมคุณภาพและส่งเสริมความเท่าเทียม

ส่งเสริมการวิจัยข้ามศาสตร์ กระตุ้นให้มีการวิจัยร่วมระหว่างนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาและสาขาอื่น เช่น จิตวิทยา สังคมวิทยา หรือเทคโนโลยีสารสนเทศ สร้างองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

3.7 บทบาทของภาครัฐและเอกชน ภาครัฐ: สนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีในมหาวิทยาลัยสงฆ์ และออกกฎหมายที่ส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง

ภาคเอกชน: ร่วมมือกันทำ CSR เช่น การสร้างแพลตฟอร์มเรียนออนไลน์ หรือจัดโครงการศึกษาธรรมะในองค์กร เพิ่มศีลธรรมและความรับผิดชอบในสังคมธุรกิจ

3.8 สรุปภาพรวม วิวัฒนาการของวิธีสอนพระพุทธศาสนาในสถาบันสงฆ์ไทยแสดงถึงความสามารถในการปรับตัวและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ระบบการท่องจำในยุคโบราณ มาสู่ระบบโรงเรียนพระปริยัติธรรมและมหาวิทยาลัยสงฆ์ในยุคใหม่ จนกระทั่งถึงการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในปัจจุบัน แม้จะมีความท้าทายมากมาย แต่ก็ยังเป็นโอกาสอันดีที่จะสร้างคุณภาพการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกไปอย่างกว้างขวาง (พระมหาชนินทร์, 2561)

บทสรุป (Conclusion)

ตลอดเวลาหลายศตวรรษ สถาบันสงฆ์ไทยได้ผ่านวิวัฒนาการในการสอนพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง จากรูปแบบการเรียนการสอนที่วัดเป็นศูนย์กลาง จนมาถึงยุคมหาวิทยาลัยสงฆ์และสื่อดิจิทัลในปัจจุบัน ปัจจัยภายในอย่างเช่น การปฏิบัติศาสนกิจและการรักษาประเพณีแบบโบราณ รวมถึงปัจจัยภายนอก เช่น การปฏิรูปการศึกษา แรงกดดันทางสังคม และการขยายตัวของเทคโนโลยี ล้วนเป็นแรงขับเคลื่อนที่ทำให้หลักสูตรและวิธีสอนปรับเปลี่ยน อย่างไรก็ตาม เป้าหมายหลักในการธำรงศีล สมาธิ และปัญญา ยังคงเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาพระพุทธศาสนาในสถาบันสงฆ์ไทย การผสมผสานวิธีการสอนแบบดั้งเดิมเข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่จะเป็นหนทางให้พระพุทธศาสนาสามารถอยู่ร่วมกับโลกที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างมีชีวิตชีวาและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง (References)

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2563). ระบบการเรียนรู้ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (พิมพ์ครั้งที่ 1). มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาชนินทร์, ป. (2561). การใช้สื่อดิจิทัลในงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา (พิมพ์ครั้งที่ 1). สำนักพิมพ์ธรรมบัณฑิต.
- พระมหาสุธรรม, ส. (2559). ประวัติการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2). ธรรมภักดีการพิมพ์.
- สมชัย, พ. (2560). โรงเรียนพระปริยัติธรรมกับการปฏิรูปการศึกษาไทย (พิมพ์ครั้งที่ 1). สำนักพิมพ์ไทยธรรม.
- Smith, R. (2018). *Buddhist Education Revisited: The Thai Monastic System* (2nd ed.). Oxford University Press.